

94 (477) (082)
В 42

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет» кафедра історії України

ВІЙНА В ІСТОРИЧНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ

Матеріали Другої Всеукраїнської
наукової конференції

Кривий Ріг
2012

ДОБЛЕСТНЫЕ ВОИНЫ, КРЕПЧЕ БЕЙТЕ ВРАГА!
ВПЕРЕД НА ЗАПАД!

Спогади очевидців, учасників бойових дій, оstarбайтерів

Шелевицький Ігор Володимирович,
доктор технічних наук, професор кафедри

Спогади про 1941 рік в селі Дусани Івана Кемдзьора (Львівщина)

З Іваном Васильовичем я познайомився і розговорилися ми з ним на козацькому святі з вшанування Івана Сірка біля села Капулієка, що поблизу Нікополя. Мешкає Іван Васильович у Кривому Розі на вулиці Радянській й часто зустріти його можна на заходах з ушанування українських Героїв. Він люб'язно дозволив записати й оприлюднити свої спогади дитинства й роздуми про ті складні часи. Мову інтерв'ю збережено.

В 41-му році, коли прийшли німці (більшовики), то дід мене малого між ногами держав за ручки. А тут більшовики, якась заблудла НКВДистська група йшла по лісам і в Дусани потрапила.

Перед тим мій дід командіра танка, якого німаки підбили в Брюховичах, то він його в своїй дубраві (півгектару лісу, це дрова, треба ж було палити чимось) знайшов. Він поїхав до дуброви за тичками і побачив коло дуба сидить молодий чоловік – зарослий. Каже: «У вас є щось їсти?». Та я дещо з собою взяв. Дід нагодував його. Тоді каже: «Так, дитино, перевдявайся в мою одіжку». Сам з себе зняв все цивільне, одів на нього. А то, каже, своє, закопай. І всунув його в ті тички. Тоді ж така сама зелень як зараз, що його там не знайдеш. Сам в кальсонах і сорочці сів зверху й поганяє коней. Привіз додому. Нащо ж йому вмирати. З Києва, Миколою звали. Він гарний був як дівчина, дуже гарний!

Подивилися, а там в горах (а село довго так тягнеться), а з гори люди йдуть – чорні точки. Чи ви знаєте руські йдуть чи німці? І дід каже: «Миколо, я тебе на горіщі сховаю. А там на горіщі сіна майже нема. А горіще плетене липою такою товстою. На ту липу ти ляжеш, а я притрушу тебе сіном. І хто б не вийшов, а там пусто – чоґ туди йти. Так ти збережешся».

А другий волиняк був. Такий дво metroвого росту, у воєнному, приблукався. Така рижка щетина, я пам'ятаю його. Добряк, селянин видно. То бабуся, а в нас вирощували коноплію. І снопи такі товсті в'язали. Їх називали манді. Вона знутри повитягувала маленькі снопики і туди його й зав'язала й поставила стоя. Їх багато там стояло. Хто здогадається що там хтось є? Так ми дві людини тоді спасли.

А тоді оказується, що це більшовики. Вони пішли в село. От ти мужчина, і не в армії – куло в лоб. Все, що стрічалось, все було вбито. Тоді вони намолотили чи дванадцять чи чотирнадцять чоловік в селі, мужиків. Жінок не чіпали.

А до нас вони прийшли в сад, і вони заглянули крізь вікно до хати. А в нас були портрети: Матері Божої, Ісуса Христа, Богдан Хмельницький, Іван Франко, Шевченко. Ну то була інтелігентна сім'я, інтелектуальна. Даже бії під Крутами у нас був, я до сих пір пам'ятаю. Десь такої ширини й висоти (показує). Знизу хлопці йдуть з штиками, ті студенти, а зверху більшовики, оброслі, з щетиною із штиками такими. І була картина Коліївщина. Тоже велика така. І це називалося кімната біла чи чиста хата, щось таке. Всі такі мали.

А коли німці нависними снарядами стали стріляти в село, то люди з усієї вулиці збіглися до нас у підвал. У нас був сводчастий каменний підвал великий. І всі ті люди сиділи. Діти, старі, всі.

І коли большевик кинув туди (у хату) одну гранату (побачив, що не їхне) щось зашуміло так нагорі, пошипалося. Ми стояли в підвалі, те все чули. Бо над нами цей взрив був. А тоді він (большовик) добіг до дверей (були такі двері сводчасті) із старих досок підгнивших (бо в підвалі з тої сторони волога і холод). Там нагорі дверей дошка була зламана, як маленьке віконце таке. І він ту гранату кинув туди в то віконечко. Це близько, оце ви, а оце я, отак близько. А отут де Ви три бочки. Бочка з мясом, бочка – слой твораго, слой слівочного масла, і третя бочка для побілки,

бочка ізвесті. Між трьох бочок попадає граната. Весь заряд йде на бочки. А я рядом стою. Мені нічого, Діду нічого, бабусі нічого.

А коли я почав душитися від того диму від гранати взриву (а дід держить не пускає) я діду вксив руку. Він мене випустив, і я бігом тікати звідти.

Я тільки вискакую, і він кинув другу гранату туди. А в цей час бабуся: «Іване! Ти куди!» – (мене в честь діда назвали), і повернула його до себе ось так, і держить діда бабуся. А в цей момент взривається друга граната. І в діда від п'ят до пояса 80 дір в тілі.

Я тікаю на подвір'я, а він цілиться з трьохлінійки в мене. А я, малий, хто мене вчив, що треба виляти отак, щоб він не поцілив в мене. А я виляю от так. А він цілиться. І я в шопу забіг, а там свинарник, там свиня кіло 250, уха закрили їй очі, вона тільки рохкає. Я свиней дуже боявся малий. То я в угол забився, боюся свиню. А вона «рох-рох». А я так в углі стою, боюся свині більше, ніж большевика. Жду коли він відкриє двері і мене вб'є там. А може не відкриє. І все тихо, він щось там шарудить, ходить. А тоді все тихо. Чую вистрел. Я ще постояв не знаю скільки минут, а тоді вийшов із свинарника і попід стіною (вона білою ізвесто білена, довга така).

І тоді я куди? На подвір'я. А в коровнику стоїть сусід Пронькін (кожен в селі мав кличку, його називали Патруль). Так він із простреленною рукою, й з руки кров тече. Він так її держав, як вистрелив так і держав. І весь блідий, старий. Тоді так помалу по ступеньках він сходить. Там було три ступеньки. Він вийшов, а я норкнув туди в коровник, заліз під корито й за собою солому затагнув. А корови стоять прив'язані. І після цього всього я заснув. А мене цілий день і всю ніч шукали, по селі, бо дитина пропала.

А зранку, коли мама пішла доїти корову і по пустому відрі цівки молока «дзінь-дзінь, дзінь-дзінь», я пробудився. Коли я пробудився, а зразу чую, щось не те. Не воєнний доїть корову. Мабуть, хтось з наших. І дірочку от так зробив у соломі й бачу – мама. Тоді роздираю то все й встаю. Мама кидає то відро, молоко розливається, мене обнімає, цілує, кричить «Мамо! Дитина найшлася!». І вже після того, коли я був перестрашений всім тим, то, як не чую в кулаці спідниці маминої, то паніка зразу. Кричить дитина, розривається.

А тоді старушка в селі була, яка відговорювала перестрах. Вона вилила віск на тарілку, я пам'ятаю, гріла на плиті, а тоді на тарілку на холодну воду виливала. І каже: «Дитина була, от солдат, вінтовка, цілиться в дитину». Каже після цього він нічого не буде боятися. Скільки живу на світі, вже більше нічого не боюся. Так по цей день.

– А дід, якого поранено?

– Більше нікого не поранило. Він ще місяць жив, а тоді прийшла писулька із Перемишлян, що пані Марія, забирайте руській Іван, не сьогодні-завтра вмере. Вони через день виймали ті осколки, бо серце могло не видержати. А далі після зараження по тілу, і стало зрозумілим що він вмере. І коли бабуся його везла десь в районі Брюхович, він каже: «Марія, я знаю, чого ти мене везеш додому, а як би я хотів бачити вільною Україну». Він тоді не знав, що такий самий окупант. А після, отой танкіст Микола, він так держав його пульс й казав скільки-то ударів, скільки-то ударів. А я стояв в пекарні, де пекли хліб, й головою бив об стінку. Діда дуже любив, і він мене.

– А яка доля човоноармійців?

– Яка їх доля. Микола пожив у нас, а все населення в Дусанак знало, що він червоноармієць, і напроти нього ніхто не був. А він каже: «Може десь знайдеться така людина, яка може мене продати німцям. А німці розстріляють усю вашу сім'ю». То він казав «Знаєте що, я зголошуся німцям». Мама уговарювала «Миколо не робіть це!». Але він каже: «Я не буду ризикувати вашими життями, вашими дітьми», і зголосився. Його держали у концлагері у Львові, і мама йому посилки носила, возила. І тоді він якось написав писульку на побаченні (там не давали цього звичайно): «Що як мені бути, мені кажуть, щоб я йшов у власівську армію й воював проти своїх. Як мені бути?». А мама йому відписала: «Миколо, поступай як ти сам знаєш, я тут тобі не порадинок». То потім мама знов повезла передачу, то її не прийняли. Він не згодився бути у власівській армії, і його знищили.

А той, другий, що в мангнях був захований, він тоді зберігся. Бабуся, я пам'ятаю, його умоляла. Бабуся завжди була росла, гарна. Старі люди вони завжди мають морщини, що видають вік. То вона завжди носила такі як учениці 9-10 класів (колись носили) з зубчиками коричневі такі

плаття під шию й завжди виглядала гарно. То вона його умоляла не йти. Він: «Я піду! Я вам напишу листа. Я не можу без родини, я піду». Він пішов і по цей день. Ніякого листа ми не получили. Така судьба. Знищили десь.

А за німців було дуже просто. Було так. Всі розуміли, що німець виганяє більшовика – асвабдателя, який півмільйона українців вислав у матушку Сибір на перевоспітання, більше нічого доброго не зробив, багато вбив. А після цього люди їх зненавиділи. За ті їхні діяння.

То німців звичайно зустрічали. Десь у Львові зустрічали з рушниками. А село, як село. Що там, десь один німак приїде через неділю чи через дві, що його стрічати. Хто він такий.

Крім того німці зразу почали давити. Контекст здавай, шкур із убитої тварини здавай, їм обув і т.д. Ну то все ж було. Так то людям тоже не дуже подобалося. А мого прадіда, не діда Орловського Івана, а прадіда Кузів Олексу, то німак був такий, гестапівець, який їздив на мотоциклі по селам, бив людей, збивався, забирив послідніє в пользу Германії.

Ну то що ж. Висіла в стодолі шкіра з убитого коня. Він придрався, чоґо шкіра не здана німецьким властям. Положив діда на подвір'ї і таку тичку десь три чи чотири метри довжиною, відійшов від нього і старому, якому в той час було 92 роки бив тою тичкою. Дід підскакував і приговорював «А щоб перша куля тебе не минула». І проходить десь неділя й цей гестапівець їде на мотоциклі й вдаряється в стовп й мозги вдребезги. Так цієї тварини німецької в нас не стало. Всі інші, які приходили, були більш м'які люди, можна було їх терпіти.

Молоді хлопці, десь у 42 році (в кінці 42-го) організувалися, і перше що я побачив, ось сьогодні будуть проїхати через село наші хлопці. Всі знали, що наші хлопці, то бандерівці. І от перше, що я побачив, це вже ми всією сім'єю стояли коло плоту і ждали. Була зима дуже холодна, сонечко світило. І тут бубінці і вони їдуть. Молоді, гарні, озброєні звичайно. Одіти в українські однострої. Самі вони собі шили, з тризубками. Це ж наші люди! Після німаків, після більшовиків, після поляків! Це було щось надзвичайне. І ми настільки любили їх й були на сьомуному небі. І обнімалися й цілувалися. А після, пізніше, коли вони вже невеликими групами діяли, і в нашому селі стояло постосем багато бандерівців.

А в селі Мирон, в гірських селах по цілій неділі йшла війна з німцями. Німці їдуть на восточний фронт, а вони їх зустрічають й дають ультиматум. Так, нам одежі стільки-то, патронів стільки-то, оружя стільки-то, харчів стільки-то і можете слідувати на восточний фронт. Хто задовольняв пропускали, хто ні – бій.

– І давали?

– Давали! А як, хто ж їх озброював. Німці та більшовики. Вони своїх заводів не мали. А те що по селах якісь дурниці кажуть, що хтось з Америки щось давав, то то глупість. Раз границя на замке, то як американець міг передати сюда зброю?

А у 44-му, коли прийшли асвабдателі, тоже хамський свій порядок стали наводити. То нікому не могло подобатися. А знаєте, коли мені кажуть: «Откуда берутся еті фашисти-націоналісти», я кажу: «Як звідки? Це ж радянська влада їх виховала! Якби не вона, вони б ніколи не були. Вона в такі рамки поставила людину, що вона поневоли, вивертаючись повинна була шукати вихід з положення. Як же інакше знайти вихід? Всього навсього.

Я переніс дуже складне життя. Я особисто.

Я от прислухався до розмов людей й думаю от що. Ті, які накрали багато і такі пампезні строять дома в центрі. То хай строять! Аби тільки в Швейцарські банки не положили те, що вкрали і в Американські. А так – хай строять. Вони поживуть трошки. Все одно вони помруть, а це народу останеться. Після них ще хтось буде жити. Так що все нормально. Як би ми не хотіли чоґось кращого, так, як ми хочемо, не буде. Того, що в історії я читаю багато. Як було у 18-му році. Як наші дядьки, темні, недалеко, ловилися, як риба на черв'ячок. Зараз є багато розумних людей, які вже порозумнішали, аби із за того що інформація велика йде в їх голови.

А от візьміть ось цих дітей (Іван Васильович показує на молодь), так вони на початку перестройки тільки родилися. Вони вже при другій системі росли, хоча ще в більшовицькій системі, в їхніх лапах, але вже не в таких жорстоких, які були. Різниця є. І вони вже зовсім інші люди. І нам не достачється того, що ми хотіли, а їм достанеться обов'язково. І якщо серед них буде яєсь нещастя, що буде їм палки в колеса вставляти, то вони зуміють його утрати. Обов'язково».

Україна, Капулієка, Серпень 2009.